

บทที่ 4

บริบท

การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารพื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ ผู้ศึกษาได้เลือกชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะและบริเวณใกล้เคียง จำนวน 1 กลุ่มบ้าน ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยตั้งถิ่นฐานทำกินมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ต้นน้ำลำธารและมีอิทธิพลส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารเป็นอย่างมาก ได้ทำการศึกษาบริบทพื้นที่ คือ

1. บริบทพื้นที่ศึกษา

สภาพทั่วไปของพื้นที่ทำการศึกษา

ลักษณะพื้นที่และป่า

ลักษณะประชากรในพื้นที่ศึกษา

ปัจจัยพื้นฐาน

2. การดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

หน่วยราชการต่าง ๆ

องค์กรเอกชน

องค์กรชุมชน

โครงการต่าง ๆ

3. บทสรุปบริบท

4.1 บริบทในพื้นที่ศึกษา

4.1.1 สภาพทั่วไปของพื้นที่ทำการศึกษา

ที่ตั้งพื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ ตั้งอยู่ที่พิกัด E451900 เมตร N 207700 เมตร ระหว่างแผนที่ 4746 IV ความสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 800-1,500 เมตร จากระดับน้ำทะเล อยู่ในเขตกลุ่มบ้านแม่แฮ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ระยะทางเดินทางจากจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 85 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง 1½ - 2 ชั่วโมง รวมพื้นที่ครอบคลุมประมาณ 45 ตารางกิโลเมตร

4.1.2 ลักษณะพื้นที่

ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา มีที่ราบแคบ ๆ ตามแนวเหนือ-ใต้ ตามทิศทางการไหลของห้วยแม่แฮ ห้วยแม่เตียน และห้วยแม่สะงะ มีความลาดชันเฉลี่ย 30% ดินเป็นพวกดิน

เหนียวปนทราย มีความเป็นกรดต่างประมาณ 4.5 – 5.5 สภาพพื้นที่เป็นป่าต้นน้ำลำธาร ประกอบด้วยลักษณะพืชพรรณธรรมชาติ มีชนิดป่าไม้ ซึ่งสามารถจำแนกตามส่วนประกอบของพรรณไม้ และสภาพภูมิประเทศตามความสูงของพื้นที่ได้ดังนี้

(1) ป่าดิบเขา (Hill Evergreen Forest) มักพบตามเทือกเขาที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง 1,000 เมตรขึ้นไป และมีอากาศเย็น พรรณไม้ที่พบได้แก่ ก่อเดือย ก่อตานหมู ก่อแป้น ทะโล้ และ ยมหอม ไม้พื้นล่างจะเป็นพวกเฟิร์น กล้วย ไม้ดินและมอส

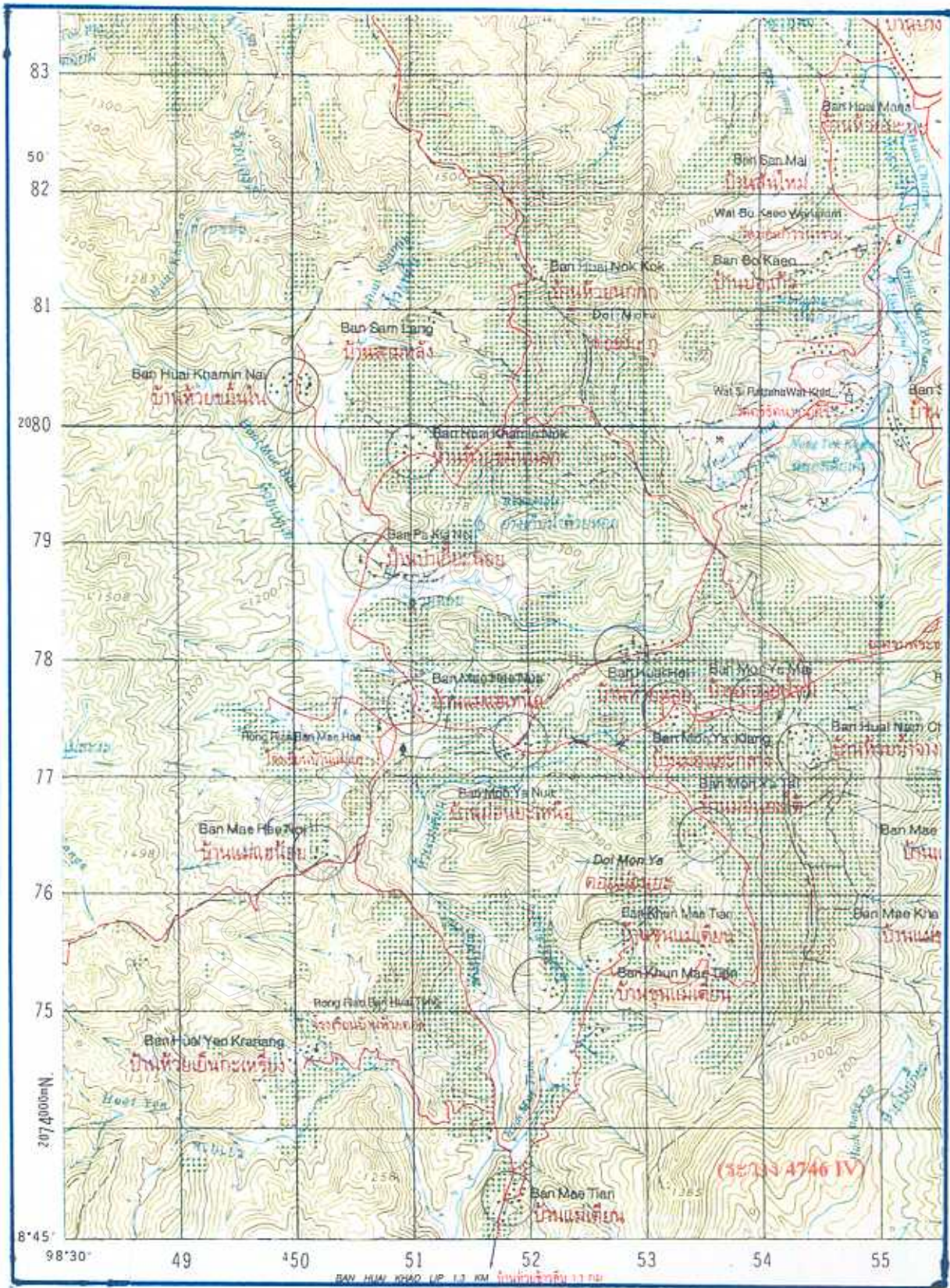
(2) ป่าสนเขา (Coniferous Forest) มักพบอยู่ตามยอดเขา ซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 600-1,000 เมตร จะพบเป็นสนสองใบและสนสามใบ ไม้พื้นล่างเป็นไม้พุ่มเล็ก และหญ้าชนิดต่าง ๆ

(3) ป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) พบกระจายทั่วไปตลอดพื้นที่ในระดับความสูงไม่เกิน 800 เมตร ป่าไม้ชนิดนี้เป็นสภาพป่าโปร่ง พรรณไม้ที่ขึ้นอยู่ได้แก่ สัก แดง ประดู่ มะค่าโมง เกิดแดง ตะแบก รกฟ้า ยมหิน สมอไทย ไม้พื้นล่างจำพวกหญ้า กกไผ่ชนิดต่าง ๆ

(4) ป่าเต็งรัง (Dry Dipterocarp Forest) มักพบบริเวณที่ราบและบนภูเขา ส่วนใหญ่จะพบในบริเวณที่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเล 1,000 เมตร มักพบที่ดินดอน ดินทราย ดินลูกรังหรือดินที่ไม่สมบูรณ์ พรรณไม้ที่พบได้แก่ เต็ง รัง พะยอม เหียง พลวง มะค่า เต้ มะขามป้อม ไม้พื้นล่างที่พบจะเป็นหญ้าต่าง ๆ

ลักษณะภูมิอากาศอุณหภูมิเฉลี่ย 20-10 C° ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,320 มม. สภาพดินส่วนใหญ่เป็นกลุ่มดินที่เป็นดินทราย ความลาดชันสูงและภายใต้สภาพป่าธรรมชาติเป็นดินลึก มีการสะสมอินทรีย์วัตถุในดินเป็นจำนวนมาก ดินชั้นล่างมีการสะสมอนุภาคดินเหนียวมากยิ่งขึ้นตามสภาพธรรมชาติ ดินค่อนข้างจะมีความสมบูรณ์ แต่เมื่อมีการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อใช้พื้นที่ทำการเกษตรดินจะเสื่อมคุณภาพลงอย่างรวดเร็ว พบมากบริเวณเทือกเขาสูง หากไม่มีป่าไม้ปกคลุมดินจะถูก กัดเซาะพังทลายได้อย่างรวดเร็วและรุนแรง กลุ่มดินนี้ไม่เหมาะสมสำหรับทำไร่และทำนา เนื่องจากมีสภาพพื้นที่เป็นที่ลาดชันจึงสมควรอนุรักษ์พื้นที่ไว้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร นอกจากนี้มีพื้นที่บางส่วนได้ถูกนำไปใช้ในการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย ประชากรมีรายได้เฉลี่ยปีละต่ำกว่า 8,000 บาท ต่อครอบครัว ประชากรในพื้นที่มีจำนวน 14 หมู่บ้าน จำนวน 421 ครอบครัว เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง 7 หมู่บ้าน และเผ่าม้ง 7 หมู่บ้าน

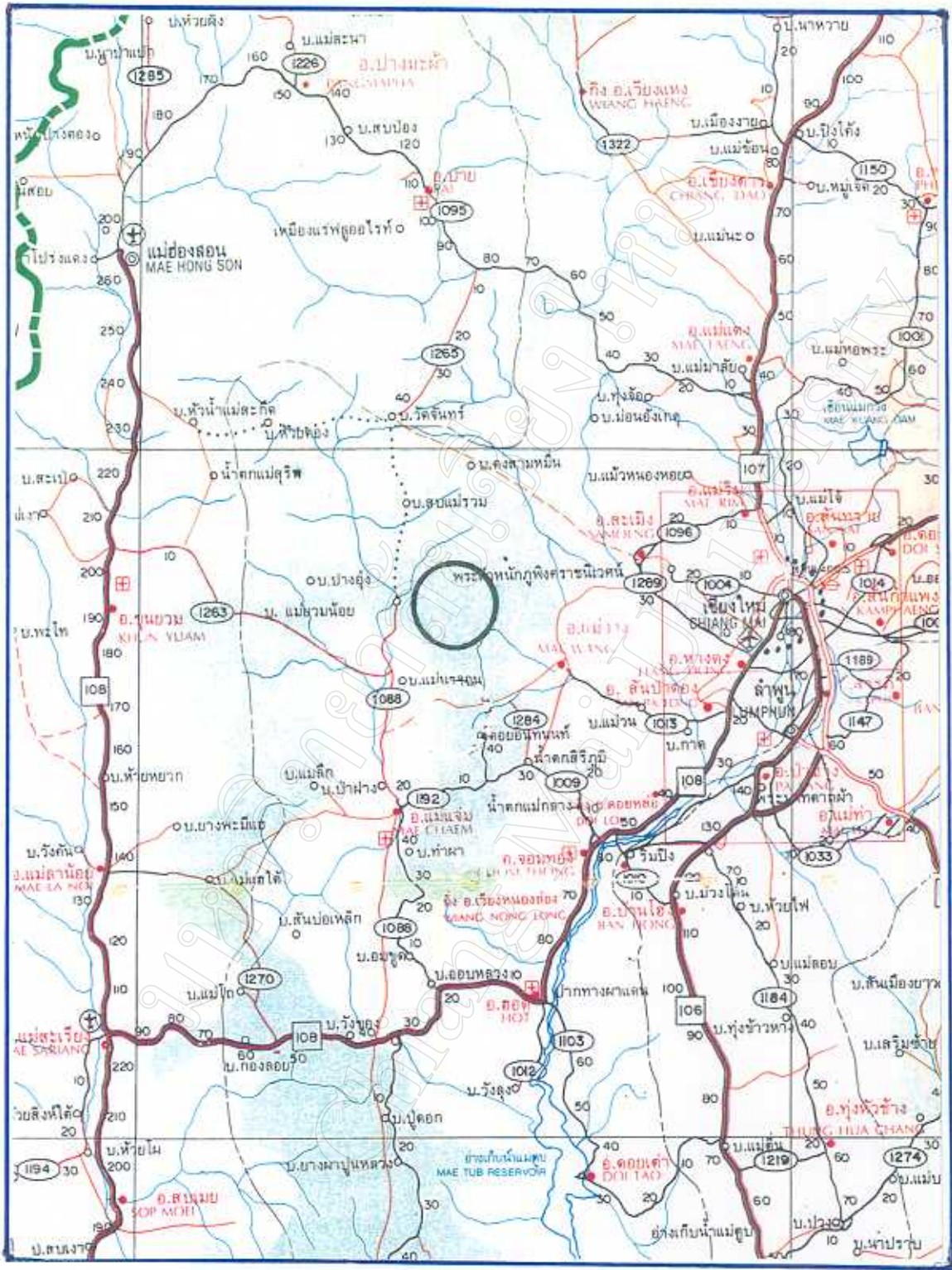

แผนที่ 1 แสดงที่ตั้งกลุ่มบ้านและเส้นทางคมนาคมของพื้นที่ทำการศึกษา จำนวน 14 กลุ่มบ้าน ท้องที่ตำบลแม่जार อำเภอแม่แจ่ม และตำบลแม่วิน อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่

มาตราส่วน 1 : 50,000

ที่มา. - สยามทางหลวงแห่งประเทศไทย

แผนที่ 2

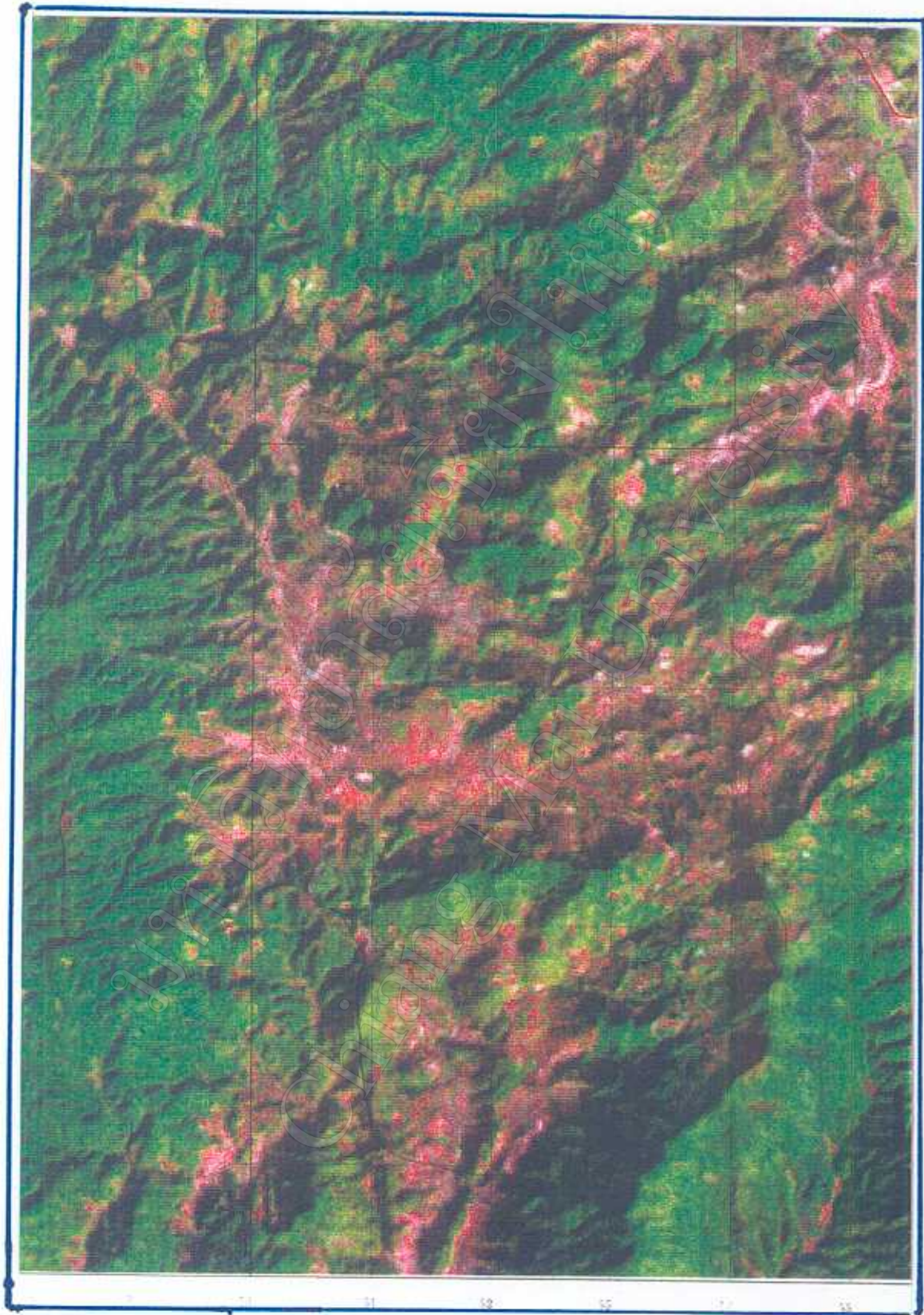
แสดงที่ตั้งบริเวณพื้นที่ทำการศึกษ บริเวณพื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ

ท้องที่อำเภอแม่แจ่ม และอำเภอแม่อาง จังหวัดเชียงใหม่

มาตราส่วน ๑:๑,๐๐๐,๐๐๐

แผนที่ 3

ภาพถ่ายดาวเทียมแลนด์แซท ระบบทีเอ็มแบนด์ 345

บันทึกเมื่อ 19 มกราคม 2541 และ 27 กุมภาพันธ์ 2541

แสดงบริเวณพื้นที่ที่ทำการศึกษา มาตรฐาน 1 : 50,000

4.1.3 ลักษณะประชากรในพื้นที่ศึกษา

ประชากรเป้าหมายที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทำการศึกษา ประกอบด้วยชาวไทยภูเขา 2 เผ่า คือเผ่ากะเหรี่ยง และเผ่าม้ง ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันบ้างตามเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ คือ

ก) เผ่ากะเหรี่ยง

กะเหรี่ยงปัจจุบันเป็นชาวเขากลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ได้โยกย้ายจากพม่าเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเมื่อปลายศตวรรษก่อน ซึ่งกองอนุรักษ์ต้นน้ำ (2535) ยังได้รายงานว่า กะเหรี่ยงเป็นพวกแรกที่เข้ามาเมื่อประมาณ 200 ปี ส่วนพวกอื่น ๆ เข้ามาเมื่อประมาณ 100 ปี พวกกะเหรี่ยงมีอยู่มากในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน แต่ในจังหวัดเชียงราย ลำพูน ลำปาง ตาก และกำแพงเพชร ก็มีพวกกะเหรี่ยงอาศัยอยู่บ้างไม่มากนัก และขจิตภัย บุรุษพัฒน์ (2518 : 11) ยังได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ปัจจุบันมีกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ทั่วทุกจังหวัดในภาคเหนือของประเทศไทย และอยู่กันอย่างหนาแน่นขนานกันไปตามพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า จากเหนือลงไปทางใต้สุดถึงคอคอดกระ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เลยไปจนถึงจังหวัดระนอง มีชาวเผ่ากะเหรี่ยงอาศัยอยู่ใน 15 จังหวัด 64 อำเภอ 2,017 หมู่บ้าน จำนวนประชากรทั้งสิ้น 353,110 คน (สถาบันวิจัยชาวเขา, 2539) กะเหรี่ยงในประเทศไทยชอบอาศัยอยู่ประจำที่เป็นหลักแหล่ง ไม่ชอบเคลื่อนย้าย ดังเช่นพวกม้งหรือมุเซอการที่ชาวกะเหรี่ยงสามารถอยู่ประจำที่ได้ก็เพราะมีความสามารถในการอนุรักษ์ดิน (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ, 2518 อ้างโดย สุริยารัตนกุล, สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538)

คนไทยทั่วไปภาคกลางเรียกชาวเขาเผ่านี้ว่า กะเหรี่ยง พม่าเรียกว่า กะยีน (Kayin) ส่วนคนพื้นเมืองและพวกไทยใหญ่เรียกว่ายาง ส่วนชาวยุโรปเรียกว่า Karen กะเหรี่ยงถูกจัดอยู่ในตระกูลทิเบต-พม่า (Tibeto-Burmese Stock) ซึ่งแบ่งออกเป็นแขนงสำคัญ

1. กะเหรี่ยงสกอ (Skaw Karen) เรียกตนเองว่า คนเยอ หรือ ปะกะเยอ หรือปกากะเยอ คนไทยเรียกว่า ยางขาว อยู่แถบตะวันตกของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นกลุ่มกะเหรี่ยงที่ใหญ่ที่สุด ซึ่งเรียกตนเองว่า นูคนโย

2. กะเหรี่ยงไปว์ (Pwo Karen) คนไทยเรียกว่า ยางไปว์ พม่าเรียกว่า ตาเลียงกะยีน (Taling Kayin) เรียกตนเองว่า “โพลา” ซึ่งแปลว่า “คน” กะเหรี่ยงไปว์มีมากที่สุดที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

3. กะเหรี่ยงบเว (B'ghwe Karen) กะเหรี่ยงพวกนี้เรียกตนเองว่า กะยา (Ka-Ya) คนไทยเรียกว่า ยางแดง ดั้งเดิมชาวพม่าเรียกว่า คายินนี (Karin-ni) แต่สมัยใหม่เรียกว่า คะยา (Kayah) ชาวอังกฤษเรียกว่า คาเรนนี่ (Karen-ni)

4. กะเหรี่ยงตองตูหรือปะโอ (Pa'O) คนไทยและพม่าเรียกว่า ตองตู (Taungthu) พวกไทยใหญ่เรียกว่า ตองซู (Tong-su)

นอกเหนือจากนี้ ยังมีกะเหรี่ยงกลุ่มเล็ก ๆ ที่เพิ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทยและเป็นที่ยึดกันดีคือ ปาดอง (กะเหรี่ยงคองยาว) และล่าสูดนี้ ตามหลังปาดองมาคือ กะเยอ (กะเหรี่ยงหุยยาว) สำหรับในพื้นที่ทำการศึกษา เป็นกะเหรี่ยงสกอ (Skaw Karen) จำนวน 7 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ

กะเหรี่ยงแต่ละเผ่าพูดที่เกี่ยวกับภาษาต่าง ๆ พื้นฐานของภาษายังไม่เป็นที่ทราบแน่นอน บางแห่งบอกว่ามาจากต้นตระกูลจีน - ทิเบต คือ พวกคารีนนิค (Karenic) แต่บางแห่งสันนิษฐานว่ามีความใกล้เคียงกับแขนงทิเบตพม่า ซึ่งเข้าใจว่าข้อสันนิษฐานนี้ถูกต้องมากกว่า ภาษากะเหรี่ยงสะกอ โปว์ และบเว มีความใกล้เคียงกัน แต่ไม่สามารถเข้าใจกันได้ และเป็นที่น่าสนใจที่ภาษากะเหรี่ยงโปว์ ได้รับอิทธิพลมาจากภาษาในตระกูลมอญ - เขมร (Mon - Khmer) เฉพาะอย่างยิ่งภาษามอญ

การตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐานของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงมีทั้งที่อยู่บนพื้นราบและอยู่ตามภูเขาแต่ส่วนมากมักจะตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มตามหุบเขาที่มีลำธารเล็ก ๆ ไหลผ่าน เพราะเป็นกลุ่มชนที่เสาะแสวงหาที่ดินเพื่อปลูกข้าวนาลุ่มมาแต่อดีต กะเหรี่ยงจะปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มกลุ่มละประมาณ 20-30 หลังคาเรือน การปลูกสร้างบ้านเรือนส่วนมากโครงสร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่ยกพื้นด้วยเสาสูงจากพื้นดินหลายฟุต หลังคาบางที่มุงด้วยหญ้าคา ใบพลวง ใบหวาย แล้วแต่ความสะดวกที่จะหาได้ในท้องถิ่น

ระบบสังคม

โดยทั่วไป ครอบครัวกะเหรี่ยงมีรูปแบบเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nucleus-Family) เสียเป็นส่วนใหญ่ ครอบครัวเป็นหน่วยสำคัญที่สุดในสังคมกะเหรี่ยง แต่ละครอบครัวจะมีไร่เป็นของตนเอง ครอบครัวจะเป็นผู้จัดแรงงานส่วนใหญ่ในการเกษตรของตนเองแต่ละครัวเรือนจะมีผู้จ้างเป็นของตนเอง ผลผลิตจากไร่ของตนเองจะใช้เฉพาะในครอบครัวโดยลำพัง และมักทำพิธีเกี่ยวกับการเกษตรของตนเอง

กะเหรี่ยงไม่นิยมแต่งงานกับคนนอกกลุ่ม เพราะประเพณีความเชื่อต่างกัน หมู่สาวมีอิสระในการเลือกคู่ครองของตนเอง เมื่อแต่งงานแล้วจะอยู่ด้วยกันแบบผัวเดียวเมียเดียวตลอดไป

อาชีพ

อาชีพหลักของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงก็คือ การทำการเกษตร การปลูกข้าวของชาวกะเหรี่ยงมีสองประเภท คือ กะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่บนภูเขาจะทำการปลูกข้าวไร่ ส่วนกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ตามที่ราบเขาจะปลูกข้าวในนาแบบขั้นบันได ข้าวที่ผลิตขึ้นนี้พอเพียงพอต่อการบริโภคเท่านั้น มิได้นำไปขายแต่อย่างใดยกเว้นบริเวณบางแห่งที่พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ผลิตข้าวได้เกินความต้องการก็อาจนำไปขายหรือนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอย่างอื่นนอกจากข้าว ซึ่งเป็นพืชหลักกะเหรี่ยงยังปลูกพืชอื่น ๆ ในไร่ของตนเองอีกด้วย เช่น ข้าวโพด ผัก พักทอง พริก มะเขือ ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นพืชที่นำมาประกอบเป็นอาหารได้ทั้งนั้น

ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ

ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงมีทั้งนับถือผี นับถือพุทธ และนับถือคริสต์ เกือบร้อยละ 90 นับถือผี ผีมีอยู่ทุกแห่ง ในป่า ในไร่ นา ในลำธาร ผีและวิญญาณเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมและค่านิยมหลายประการ เช่น การอยู่อย่างผัวเดียวเมียเดียว ไม่ประพฤติผิดลูกเมียใครกับความเชื่อที่ว่าวิญญาณของบรรพบุรุษคือ ผีบ้านผีเรือนที่คอยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข รวมทั้งช่วยดลบันดาลให้พืชพันธุ์ที่ได้เพาะปลูกไว้ มีความอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้มีพิธีกรรม เช่น บวงสรวงบูชาต่อผีดี และขอขมาต่อผีร้าย ซึ่งเรามักเรียกกันว่า “การเลี้ยงผี” ปัจจุบันมีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงส่วนหนึ่งได้หันมานับถือศาสนาพุทธ และศาสนาคริสต์ แทนการนับถือผีแบบเดิม

ข) เผ่าม้งหรือแม้ว

แม้วหรือม้งนั้นเป็นชาวเขาเผ่าที่มีการกระจายตัวมากที่สุดโดยมีอยู่กระจุกกระจายตั้งแต่ตอนใต้ของจีน เวียดนาม ลาวและไทย ซึ่งในประเทศไทยนั้นเป็นชาวเขาเผ่าที่ใหญ่เป็นอันดับ 2 และมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคเหนือของประเทศ นักมานุษยวิทยาได้จัดชาวแม้วอยู่ในกลุ่มภาษาจีนตามปกติ ชาวแม้วจะอาศัยอยู่ในเทือกเขาที่ระดับสูงประมาณ 1,000-1,200 เมตรเหนือระดับทะเล ทำให้พวกเขาต้องทำการเพาะปลูกแบบไร่เลื่อนลอย โดยปลูกข้าวเพื่อบริโภค ข้าวโพดสำหรับเลี้ยงสัตว์ และแต่เดิมปลูกฝิ่นเพื่อเป็นรายได้ ลักษณะครอบครัวของชาวแม้วเป็นแบบครอบครัวขยาย และยอมรับการที่สามีมีภรรยาได้หลายคน ครอบครัวของชาวแม้วเป็นหน่วยทางสังคมที่มีความสำคัญมากทั้งในเศรษฐกิจและสังคม โดยที่ชาวแม้วมีการถือลำดับวงศ์ตระกูล (แซ่) และให้ฝ่ายชายเป็นใหญ่ในครอบครัว ตลอดจนการบูชาบรรพบุรุษเหมือนชาวจีน ปีใหม่แม้วมีขึ้นเดือนธันวาคมจากการสำรวจข้อมูลในปี 2538 พบว่ามีแม้วอาศัยอยู่ใน 13 จังหวัด 56 อำเภอ 240 หมู่บ้าน ประชากรรวม 111,677 คน ในพื้นที่ทำการศึกษามีเผ่าม้งอาศัยอยู่ 7 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์

วิถีชีวิต

ตามที่ทราบกันแล้วว่าสังคมชาวเขาเผ่าม้งเป็นสังคมเกษตร ซึ่งในอดีตอยู่ในจำพวกเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย คือโค่นถางป่าแล้วเผา เพื่อปลูกพืชจนเมื่อดินหมดความอุดมสมบูรณ์จึงหาพื้นที่ผืนใหม่ต่อไปอีก แต่ในปัจจุบันแนวโน้มที่จะปฏิบัติได้ยากขึ้น เนื่องจากข้อจำกัดที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มของประชากรและการขาดแคลนพื้นที่ทำกินใหม่ ๆ จึงได้มีการใช้พื้นที่แน่นชัดขึ้นกว่าในอดีต เช่น ในพื้นที่ทำการศึกษาที่มีการปลูกไม้ผลยืนต้นเพิ่มขึ้น แต่ก็ยังมีวิถีชีวิตตามจารีตประเพณีเดิมคือการปลูกพืชล้มลุก เช่น ข้าว, ข้าวโพด, พืชผักต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของพื้นที่มากขึ้น ประมาณเดือนธันวาคม หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตการเกษตรแล้วจะมีงานฉลองปีใหม่ วิถีชีวิตของเผ่าม้งในอดีตจึงมีอิทธิพลส่งผลต่อพื้นที่ต้นน้ำลำธารเป็นอย่างมาก เพราะเผ่าม้งมักอาศัยทำกินอยู่ในบริเวณที่มีสภาพพื้นที่สูงชัน แม้ในพื้นที่ทำการศึกษาครั้งนี้ก็ยังคงมีวิถีชีวิตเดิม ๆ ปรากฏ

สรุปลักษณะประชาชนในพื้นที่ทำการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยชาวไทยภูเขาจำนวน 2 เผ่า ดังกล่าวแล้วจากการที่ได้ทำการศึกษาบริบทแล้ว ถึงแม้จะอยู่อาศัยทำกินในพื้นที่ใกล้เคียงกัน แต่ด้วยวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ระบบสังคมต่างกัน ทำให้เกิดความแตกต่างกันในการใช้พื้นที่อยู่อาศัยและทำกินแตกต่างกัน เช่น เผ่ากะเหรี่ยงชอบทำกินในพื้นที่ราบมีการทำนาข้าว ส่วนเผ่าม้งยังชอบทำกินโดยการทำไร่ในพื้นที่ที่มีความลาดชัน ทั้งสองเผ่ามีการทำสวนไม้ผล ตามหุบเขา เนื่องจากปัจจุบันมีความจำกัดในพื้นที่

พื้นที่ทำการศึกษา จำนวน 14 กลุ่มบ้าน ประกอบด้วย 4 หมู่บ้านทางการ คือ หมู่บ้านทางราชการ หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 17 ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ แยกเป็นหมู่ที่ 3 จำนวน 2 กลุ่มบ้าน คือห้วยอมบ้านแม่แสน้อยและบ้านแม่แสน้อย ซึ่งเป็นหมู่บ้านเผ่ากะเหรี่ยง, หมู่ที่ 17 จำนวน 4 กลุ่มบ้าน คือบ้านกะเหรี่ยงห้วยขม้นนอก, กะเหรี่ยงห้วยขม้นใน, กะเหรี่ยงป่าเกี๊ยะน้อย และบ้านม้งห้อยหอย, หมู่บ้านทางราชการหมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 13 บลแม่วาง อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยกลุ่มบ้านกะเหรี่ยง 1 หมู่บ้าน คือ บ้านแม่เตียน และกลุ่มบ้านม้ง 7 กลุ่มบ้าน คือบ้านขุนแม่เตียน, ม่อนยะใหม่, ม่อนยะเหนือ, ม่อนยะกลาง, ม่อนยะใต้ป่าไผ่และห้วยน้ำจาง รวมทั้งสิ้น 14 กลุ่มบ้าน เผ่ากะเหรี่ยง จำนวน 7 กลุ่มบ้าน และเผ่าม้ง 7 กลุ่มบ้าน คือ

ท้องที่หมู่ที่ 13 ต.แม่นาจร อ.แม่แจ่ม จำนวน 2 กลุ่มบ้าน คือ

1. บ้านแม่แสน้อย เผ่ากะเหรี่ยง
2. บ้านแม่แสน้อย เผ่ากะเหรี่ยง

ห้องที่หมู่ที่ 17 ต.แม่นาจร อ.แม่แจ่ม จำนวน 4 กลุ่มบ้าน คือ

1. บ้านแม่เกียะน้อย
2. บ้านห้วยขมิ้นใน ผ่ากะเหรียง
3. บ้านห้วยขมิ้นนอก ผ่ากะเหรียง
4. บ้านห้วยหอย ผ่าม้ง

ห้องที่หมู่ที่ 8 ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ จำนวน 3 กลุ่มบ้านคือ

1. บ้านขุนแม่เตียน ผ่ากะเหรียง
2. บ้านแม่เตียน ผ่ากะเหรียง
3. บ้านป่าไผ่ ผ่าม้ง

ห้องที่หมู่ที่ 13 ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ จำนวน 5 กลุ่มบ้านคือ

1. บ้านม่อนยะเหนือ ผ่าม้ง
2. บ้านม่อนยะกลาง ผ่าม้ง
3. บ้านม่อนยะใต้ ผ่าม้ง
4. บ้านม่อนยะใหม่ ผ่าม้ง
5. บ้านห้วยน้ำจาง ผ่าม้ง

4.1.4 โครงสร้างปัจจัยพื้นฐานและปัจจัยทางสังคม

ในพื้นที่ทำการศึกษาของกลุ่มบ้านแม่แะ ประกอบด้วยหย่อมบ้านจำนวน หย่อมบ้านรวมเป็นหมู่บ้านดังกล่าวแล้ว การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานได้รับความสนใจจากหน่วยงานต่าง ๆ จำนวนหลาย ๆ หน่วยงาน เช่น การศึกษาระดับการศึกษามีโรงเรียนระดับประถมศึกษา (ขยายโอกาส) โรงเรียนบ้านแม่แะ การศึกษาสูงสุดถึงมัธยมปีที่ 3 การสาธารณสุขูปโภค เช่น การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคขยายใช้งานได้ทุกกลุ่มบ้าน, ถนนได้รับการพัฒนาจากสำนักงานต่าง ๆ เช่น สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) และสำนักงานพัฒนาที่ดินบนพื้นที่สูง, ทำถนนลาดยางลูกรังบดอัดระหว่างหมู่บ้านและเส้นทางติดต่อระดับอำเภอ จังหวัด การประปา ส่วนใหญ่ได้รับการพัฒนาในระบบประปาภูเขาร่วมกัน ทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมสนับสนุนทุกกลุ่มบ้านด้านสาธารณสุข โรงพยาบาลที่ใกล้ที่สุดคือโรงพยาบาลอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ระยะทางประมาณ 45 กิโลเมตร และสถานีอนามัยที่ใกล้ที่สุด คือสถานีอนามัยวังผาปูนระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร, การติดต่อกับทางราชการระดับอำเภอในพื้นที่ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง สามารถติดต่อระดับอำเภอเป็นระยะทาง 45 กิโลเมตร สำหรับห้องที่ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม การติดต่อระดับอำเภอ ประสบปัญหาอุปสรรค เพราะระยะทางถึงอำเภอแม่แจ่มทางที่สะดวกประมาณ

150 กิโลเมตร ทำให้ประชาชนในพื้นที่ศึกษาที่อยู่ในท้องที่อำเภอแม่แจ่ม มีปัญหาอุปสรรคในการติดต่อทางราชการระดับอำเภอ การนับถือศาสนา ของชุมชนนับถือศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ นับถือผี มีสัดส่วนตามลำดับ ผ่ากะเหรี่ยงส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธและนับถือผี ศาสนาพุทธใช้สำนักสงฆ์บ้านแม่แฮเป็นศูนย์รวม

เผ่าม้งส่วนใหญ่ นับถือศาสนาคริสต์ และนับถือผี ศาสนาคริสต์ใช้โบสถ์คริสต์ในกลุ่มบ้านเป็นจุดศูนย์รวมพิธีทางศาสนา จากการได้รับการพัฒนาและส่งเสริมจากหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้เกิดมีการรวมกลุ่มทางด้านสังคมและพัฒนาต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน, กิจกรรมการแข่งขันกีฬา ระดับหมู่บ้าน-ห้วยอมบ้าน เป็นต้น จึงนับว่าประสบความสำเร็จด้านการสัมพันธ์ระดับชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างดี

4.2 การดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

ในพื้นที่ทำการศึกษามีหน่วยงานทางราชการและองค์กรต่าง ๆ จากภายนอกและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ร่วมกันดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลายฝ่าย เช่น

4.2.1 ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ

หมู่บ้านแม่แฮและหมู่บ้านบริเวณใกล้เคียง ในเขตตำบลแม่วีน กิ่งอำเภอแม่วางและตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ตั้งอยู่บนพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเล 1,300 เมตร สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่จึงเป็นภูเขาที่มีความลาดชันของพื้นที่ประมาณ 30% ประกอบด้วยลุ่มน้ำขนาดเล็ก 2 แห่ง คือลุ่มน้ำแม่แฮและลุ่มน้ำแม่เตียน ราษฎรที่อาศัยส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงม้งและจีนฮ่อประกอบอาชีพทำนาและทำไร่เลื่อนลอย โดยปลูกฝิ่น ข้าวไร่ ข้าวโพด และเลี้ยงสัตว์ตามธรรมชาติ และจะอพยพเคลื่อนย้ายหาที่เพาะปลูกใหม่เพื่อต้องการความอุดมสมบูรณ์ของดิน ด้วยการบุกเบิกเผาถางป่าไม้ทุกปี มีสภาพความเป็นอยู่ค่อนข้างยากจน ผลิตอาหารไม่เพียงพอแก่การบริโภค ไม่มีเส้นทางคมนาคมติดต่อกับพื้นราบหรือเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน ราษฎรชาวเขาที่ติดฝิ่น และเจ็บป่วยใช้วิธีการรักษาด้วยวิธีการเลี้ยงผีตามแบบวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา

ปี 2521 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้พัฒนาอาชีพของประชากรชาวเขาหมู่บ้านแม่แฮและหมู่บ้านใกล้เคียง หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี องค์ประธานมูลนิธิโครงการหลวง จึงขอให้สำนักงานเกษตรภาคเหนือ เป็นผู้ดำเนินงาน “โครงการหลวงพัฒนาเกษตร

ที่สูงแม่แฮ" ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น "ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ" เพื่อพัฒนาชุมชนแบบผสมผสานบนพื้นที่สูงตามพระราชดำริ ซึ่งได้รับการสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น มูลนิธิโครงการหลวงสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 6 จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานชลประทานที่ 1 และศูนย์ปฏิบัติการ ร.พ.ช. ภาคเหนือ โดยเริ่มต้นดำเนินงานในหมู่บ้านชาวเขารวม 5 หมู่บ้าน ประมาณ 190 ครัวเรือน

วัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน

1. เพื่อยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของชาวเขาในเขตโครงการ
2. เพื่อนำผลและวิธีการจากการวิจัยเกษตรที่สูงที่ไปถ่ายทอดและส่งเสริมแก่ชาวเขาเพื่อทดแทนการทำไร่เลื่อนลอยและการปลูกฝิ่น
3. ประสานงานการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นได้แก่ถนนระบบชลประทานและสุขอนามัยชาวเขา
4. ประสานงานและสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติและ การใช้ที่ดินให้เหมาะสม ชักจูงให้เกิดการรวมตัวของชาวเขาในรูปกลุ่ม

การใช้ที่ดินให้เหมาะสมชักจูงให้เกิดการรวมตัวของชาวเขาในรูปกลุ่มเกษตรกร ปัจจุบันศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮดำเนินงานพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตให้แก่ชาวไทยภูเขาเพิ่มขึ้นเป็น 14 หมู่บ้าน รวมประมาณ 421 ครัวเรือน

แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ ได้มุ่งเน้นการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกไม้ผลเมืองหนาวเป็นอาชีพหลัก เพื่อทดแทนพื้นที่ปลูกฝิ่นและป่าที่ถูกทำลายไปในส่วนหนึ่ง และมีการดำเนินงานอนุรักษ์โดยสนับสนุนการจัดตั้งและการดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติในรูปของคณะกรรมการและได้มีการตกลงในหลักการร่วมกันที่จะกำหนดพื้นที่ออกเป็น 3 ลักษณะได้แก่

1. ป่าต้นน้ำ เป็นพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์และห้ามไม่ให้มีการตัดทำลาย
2. ป่าใช้สอย เป็นพื้นที่บริเวณหัวไร่-ปลายนา ที่ชาวบ้านสามารถตัดไม้สำหรับใช้สอย สร้างบ้านเรือนได้ แต่จะต้องขออนุญาตผ่านคณะกรรมการก่อน
3. ป่าเสื่อมโทรม ซึ่งชาวบ้านได้ร่วมจัดทำโครงการปลูกป่าชาวบ้าน

แผนงานและกิจกรรม

แผนงานพัฒนาของส่วนราชการต่าง ๆ ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงได้กำหนดไว้ 6 แผนงานประกอบด้วย

1. แผนงานอำนวยการและประสานงาน
2. แผนงานพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ
3. แผนงานพัฒนาคุณภาพชีวิต และส่งเสริมกิจกรรมกลุ่ม
4. แผนงานพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
5. แผนงานปรับปรุงปัจจัยพื้นฐาน
6. แผนงานทดสอบและวิจัย

4.2.2 ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง (ฝ้ายป่าไม้)

ตามที่กล่าวถึงนับเป็นภาพรวมที่สำคัญของโครงการ แต่ในกิจกรรมที่ครบวงจรนั้น โครงการหลวงไม่สามารถจะเข้าไปปฏิบัติในทุก ๆ ส่วนของกลไกได้ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานของทางราชการเพื่อเข้ามาดำเนินการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงเกิดมิติใหม่ของโครงการหลวงขึ้นโดยในปี พ.ศ. 2535 ได้ปรับเปลี่ยนเป็น "มูลนิธิโครงการหลวง" และจัดเป็นองค์กรเพื่อสาธารณประโยชน์ที่ถาวร มีระบบงานที่ชัดเจนเพื่อความร่วมมือกับส่วนราชการและหน่วยงานของภาคเอกชน ซึ่งต่อมาเมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2535 รัฐบาลในขณะนั้นได้มีมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการให้ส่วนราชการต่าง ๆ รองรับและสนับสนุนงานมูลนิธิโครงการหลวง โดยสังเขปดังนี้ คือ

- 1) ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการและประสานงานมูลนิธิโครงการหลวงขึ้น โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นกรรมการและเลขาธิการ
- 2) ให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดตั้งหน่วยงานระดับกองขึ้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานระหว่างมูลนิธิโครงการหลวงกับส่วนราชการต่าง ๆ ซึ่งก็คือกองพัฒนาเกษตรที่สูงในปัจจุบัน

ดังนั้นกรมป่าไม้จึงเป็นหน่วยงานหนึ่งของทางราชการที่เข้าร่วมปฏิบัติงานในพื้นที่โครงการหลวงและรับผิดชอบการพัฒนาด้านป่าไม้ โดยมีสวนอนุรักษ์ต้นน้ำสำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ และเริ่มดำเนินงานในปีงบประมาณ 2536 เป็นต้นมา ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงโดยใช้ชื่อหน่วยงานว่าโครงการหลวง (ฝ้ายป่าไม้)

วัตถุประสงค์ของโครงการหลวง (ฝายป่าไม้)

จากวัตถุประสงค์ของโครงการหลวงข้างต้น จะเห็นว่าเกี่ยวข้องกับภารกิจโดยตรงของกรมป่าไม้อย่างชัดเจนในประเด็นของการลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและ การใช้ประโยชน์พื้นที่ให้ถูกต้อง ดังนั้นกรมป่าไม้โดยสวนอนุรักษ์ต้นน้ำจึงนำวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ ดังกล่าวมาเป็นกรอบในการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการหลวง (ฝายป่าไม้) ดังนี้ คือ

1. เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ ดิน และน้ำ
2. เพื่อพัฒนาจิตสำนึกของประชากรในพื้นที่เป้าหมายให้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนา
3. เพื่อจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูงอย่างเหมาะสมตามหลักวิชาการและการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. เพื่อปรับปรุงปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนตามความจำเป็นและเหมาะสม

กรมป่าไม้ได้เข้าร่วมดำเนินงานมาตั้งแต่ ปีงบประมาณ 2536 - 2542 รวมทั้งสิ้น 20 ศูนย์ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ (ฝายป่าไม้) เป็นหนึ่งในจำนวน 20 ศูนย์ โดยดำเนินการในพื้นที่เดียวกันกับศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ เริ่มดำเนินการในปีงบประมาณ 2536 ปัจจุบัน (พ.ศ. 2543) ได้เพิ่มเป็น 35 ศูนย์

สำหรับแผนงานของกรมป่าไม้นั้นมีกิจกรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 1) แผนงานพัฒนา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
  - 1.1 ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ
  - 1.2 พื้นฟูระบบนิเวศต้นน้ำ
  - 1.3 จัดสร้างฝายต้นน้ำลำธาร
  - 1.4 สนับสนุนกิจกรรม โครงการป่าชาวบ้านของมูลนิธิโครงการหลวง
  - 1.5 วางแผนและกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน
  - 1.6 เสริมสร้างศักยภาพของกลุ่ม / องค์กรชุมชนด้านการอนุรักษ์
  - 1.7 ฝึกอบรมและศึกษาดูงาน
- 2) แผนงานปรับปรุงปัจจัยพื้นฐาน
  - 2.1 ก่อสร้างถนน
  - 2.2 ปรับปรุงถนน

3) แผนงานอำนวยการและประสานงาน

3.1 บริหารงานโครงการหลวง (ฝายป่าไม้)

แนวทางการดำเนินงาน

ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้ ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาที่สำคัญ ๆ ไว้ ดังนี้ คือ

1. ด้านการพัฒนา

เน้นการสร้างจิตสำนึกของคนในพื้นที่เป้าหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการจัดการและ/หรือการแก้ไขปัญหาในรูปของกลุ่มหรือองค์กรชุมชน

2. การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ

มุ่งเน้นการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ไม่ให้ถูกบุกรุกทำลาย รวมทั้งการควบคุมป้องกันไฟป่าตลอดจนการฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรม ตัวอย่างเช่นการก่อสร้างฝายต้นน้ำตามแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อก่อให้เกิดความชุ่มชื้นในพื้นที่ป่าและดักตะกอนที่ไหลมากับน้ำ

แนวทางอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ คือ การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งใช้แนวทางการจัดการที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม หรือที่เรียกว่า "การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยชุมชนมีส่วนร่วม" โดยอาศัยองค์ประกอบพื้นฐาน 3 ประการ คือ หนึ่งจำลองทางภูมิศาสตร์ ความรู้ในการวางแผนเบื้องต้น และการมีส่วนร่วมของชุมชน

นอกจากนี้ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำได้ส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทในการอนุรักษ์ / พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเอง เป็นต้นว่า การปลูกป่าไม้ใช้สอย การจัดการป่าชุมชนและการกำหนดกติกาชุมชนในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

3. การพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน

ส่วนใหญ่จะเป็นการพัฒนาเส้นทางคมนาคมภายในพื้นที่ให้มีสภาพการใช้งานได้ดีตลอดปีเพื่อสะดวกต่อการขนส่งผลผลิตทางการเกษตร และการสัญจรไปมาของชาวบ้านสำหรับการก่อสร้างถนนใหม่นั้นจะพิจารณาในบางพื้นที่ที่มีความจำเป็นมาก ๆ เท่านั้น

การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานด้านอื่น ๆ เช่น การสร้างศาลาเอนกประสงค์ การสนับสนุนกิจกรรมพัฒนาของชุมชน เป็นต้น

4.2.3 องค์การชุมชนท้องถิ่น

จากการที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงได้ร่วมกันทั้งมูลนิธิและหน่วยราชการต่าง ๆ ที่เข้าไปรวมจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ตลอดจนพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในส่วนของชุมชนท้องถิ่นก็ได้รับการจัดการ พัฒนาส่งเสริม ในแผนงานพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีกิจกรรมส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนา และกิจกรรมส่งเสริมสร้างศักยภาพกลุ่ม องค์การชุมชน จึงได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้งองค์การชุมชนขึ้นในมกราคม 2537 โดยชุมชนทั้ง 14 หมู่บ้าน คัดเลือกตัวแทนเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านละ 2 คน จัดตั้งเป็นกลุ่มองค์การชุมชน ชื่อ "กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" คัดเลือกประธาน 1 คนทำการประชุมร่วมกันทุกเดือนมีเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายเป็นที่ปรึกษาวัตถุประสงค์หลักคือ

1. เพิ่มความรู้ความเข้าใจปลูกจิตสำนึกชุมชนเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. ร่วมกันแก้ไขปัญหาในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ในการจัดการทรัพยากรดังกล่าว องค์การชุมชนได้ร่วมกันกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับหมู่บ้านในการป้องกัน อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ

กฎระเบียบข้อบังคับของหมู่บ้านในการป้องกัน อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (14 หมู่บ้าน)

กฎข้อที่ 1 ห้ามตัดไม้ในป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้านในเขตรับผิดชอบ ผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษปรับตั้งแต่ 500 – 1,000 บาท หรือดำเนินการตามกฎหมาย

กฎข้อที่ 2 ห้ามบุกรุกพื้นที่ใหม่ตามป่าเขา ผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษปรับ อัตราไร่ละ 2,000 บาท และพื้นที่บุกรุกจะต้องมีการปลูกป่าเสริมลงโดยผู้กระทำหรือดำเนินการตามกฎหมาย

กฎข้อที่ 3 ห้ามนำเลื่อยยนต์เข้ามาเลื่อยไม้โดยเด็ดขาด ผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษปรับตั้งแต่ 5,000 – 10,000 บาท และของกลางยึดเป็นของหมู่บ้าน หรือดำเนินการตามกฎหมาย

กฎข้อที่ 4 ห้ามนำไม้แปรรูปผ่านในเขตหมู่บ้านเป็นอันขาด เพราะอาจจะทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงของหมู่บ้าน ผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับตั้งแต่ 1,000 – 20,000 บาท และยึดไม้ของกลางของหมู่บ้าน หรือดำเนินการตามกฎหมาย

กฎข้อที่ 5 ผู้ใดลักลอบจุดเผาป่า ต้องระวางโทษปรับอัตราไร่ละ 1,500 บาท หรือดำเนินการตามกฎหมาย

กฎข้อที่ 6 ห้ามล่าสัตว์ในเขตอนุรักษ์สัตว์เป็นอันขาด ผู้ใดฝ่าฝืนปรับตั้งแต่ 500 – 2,000 บาท

กฎข้อที่ 7 ห้ามจับสัตว์น้ำโดยใช้ยาเบื่อ ระเบิด หรือไฟฟ้าช็อตปลาในเขตหวงห้ามเป็นอันขาด ผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษปรับตั้งแต่ 2,000 บาท ขึ้นไป หรือดำเนินการตามกฎหมาย

กฎข้อที่ 8 ห้ามบุกรุกพื้นที่ทำกินของหมู่บ้านอื่น หรือทำลายพื้นที่ป่าของหมู่บ้านอื่น โดยเด็ดขาดผู้ใดฝ่าฝืน ระวางโทษปรับตั้งแต่ 5,000 – 10,000 บาท

กฎข้อที่ 9 ห้ามราษฎรในเครือข่ายอนุรักษ์ชายที่ทำกิน ถ้าขายให้ขายแก่บุคคลในพื้นที่ 12 หมู่บ้านเท่านั้น ผู้ใดฝ่าฝืนยึดพื้นที่ทำกินเป็นของหมู่บ้าน

กฎข้อที่ 10 ห้ามมิให้มีการลักเล็กขโมยเป็นอันขาด ผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษปรับตั้งแต่ 1,000 – 5,000 บาท หรือดำเนินการตามกฎหมาย

กฎข้อที่ 11 ห้ามเสพหรือมียาเสพติดครอบครอง และจำหน่ายในพื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมด ผู้ใดฝ่าฝืนจะให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการลงโทษ

กฎข้อที่ 12 ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามกฎข้อบังคับของหมู่บ้าน จะต้องถูกคณะกรรมการจัดส่งรายชื่อกับทางราชการหรือถูกตัดออกจากสมาชิกในหมู่บ้าน และทางคณะกรรมการจะไม่รับผิดชอบต่อครอบครัวนั้นเป็นอันขาด ไม่ว่าจะกรณีใดก็ตาม

กฎกติกา การพิพาทความผิดต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน

กฎข้อที่ 1 มอบอำนาจให้คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นผู้พิจารณาตัดสินความได้ตามอำนาจโดยมีผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน ตั้งแต่ 1 ท่านขึ้นไป ตามเขตความรับผิดชอบของหมู่บ้านตนเอง

กฎข้อที่ 2 ถ้าหากคณะกรรมการหมู่บ้านตัดสินความไม่ได้ ตกกลงกันไม่ได้ให้นำเรื่องความผิดนั้นส่งมอบให้ประธานและคณะกรรมการกลางเป็นผู้ตัดสินความผิดดังกล่าว

4.2.4 โครงการจัดที่ทำกินตัวอย่าง (ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง)

จากการที่ได้มีชุมชนเข้าไปตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีสภาพเป็นภูเขา มีความลาดชันสูงและมีสภาพเป็นพื้นที่ต้นน้ำ ลำธาร การใช้พื้นที่ของชุมชนทำให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้พื้นที่ไม่แน่นอนและชัดเจน ทำให้เกิดปัญหาการอ้างสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดิน มีการเรียกร้องสิทธิ จากสภาพปัญหาดังกล่าว องค์กรต่าง ๆ จึงร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไข คือ ภาครัฐ โดยให้กรมป่าไม้ร่วมกับโครงการหลวงและหน่วยงานที่ปฏิบัติงานร่วมโครงการหลวง ร่วมกันทำการสำรวจการใช้ประโยชน์พื้นที่ในเขตศูนย์พัฒนาโครงการหลวง 14 หมู่บ้าน เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดการให้เหมาะสมได้ประโยชน์สูงสุดทั้งชุมชนและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักแนวคิด “คนอยู่กับป่า” หรือให้คนเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศน์ของป่า

หลักการ

โครงการจัดที่ดินทำกินตัวอย่างในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง เป็นการดำเนินงานในลักษณะการศึกษาแนวทางการจัดทำแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยนำแนวพระราชดำริขององค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2524 และพระราชดำรัสที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้ที่ดินบนพื้นที่สูงคือ

1. การสนับสนุนให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างถูกต้อง คือให้ป่าอยู่ในส่วนที่ควรเป็นพื้นที่ป่า และทำไร่ทำสวนในส่วนที่ควรเพาะปลูก อย่าให้สองส่วนนี้รุกร้ากันและกัน
2. การจัดระบบการรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในรูปแบบของสิทธิทำกิน (สทก.)
3. การสนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่า โดยการปลูกป่า 3 อย่าง ซึ่งมีประโยชน์ 4 อย่าง และให้ประชาชนสามารถหมุนเวียนใช้ประโยชน์ได้ รวมทั้งให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าในชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวทางการรับรองสิทธิทำกินและที่อยู่อาศัยของเกษตรกรในพื้นที่โครงการหลวง เพื่อให้เป็นชุมชนที่มีความเป็นอยู่อย่างมีระเบียบ และสอดคล้องกับระบบการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร

แนวทางดำเนินงาน

1. กำหนดแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยพิจารณาความเหมาะสมตามศักยภาพของพื้นที่และการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่เป้าหมาย
2. สนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการป้องกัน รักษา และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและป่าต้นน้ำลำธาร
3. ดำเนินการตามขั้นตอนของกฎระเบียบ และมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง
4. จัดระบบการรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในรูปแบบของสิทธิทำกิน
5. พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่และพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร

การดำเนินงานตามโครงการดังกล่าวในพื้นที่ทำการศึกษาปรากฏว่าปัจจุบันยังอยู่ในขั้นตอนการจัดทำแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินในระดับสำรวจข้อมูลการใช้พื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยในพื้นที่ต้นน้ำ (โดยชุมชนเข้าร่วมทำการสำรวจ) เพื่อนำไปสู่ขั้นตอนต่อไป

4.2.5 หน่วยงานพัฒนาและจัดการต้นน้ำ (สังกัดสวนอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้)

สำหรับงานพัฒนาและจัดการต้นน้ำในพื้นที่ทำการศึกษา ได้มีหน่วยงานสังกัดกรมป่าไม้ดำเนินการ เข้าดำเนินการตั้งแต่ปี 2518 โดยสวนอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้ได้ตระหนักถึงการเสื่อมสภาพของป่าต้นน้ำลำธารของประเทศ จึงได้จัดตั้งหน่วยงานในพื้นที่ต้นน้ำลำธารพื้นที่สูง ในระยะแรกเน้นการพัฒนาฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารที่เสื่อมสภาพจากภัยธรรมชาติและจากการที่ประชาชนเข้าไปใช้พื้นที่โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ให้กลับฟื้นคืนสภาพเป็นป่าต้นน้ำลำธารตามเดิม ซึ่งประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่สภาพปัญหาความล่อแหลมต่อการเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารใช้ว่าจะหมดไป เพราะยังมีราษฎรหรือชุมชนอาศัยทำกินอยู่ในพื้นที่ ความจำกัดของพื้นที่ ความเคลื่อนไหวของชุมชนมีอยู่ตลอดเวลา การแก้ไขปัญหาดังกล่าวในปัจจุบันจึงให้ความสำคัญชุมชนในพื้นที่การดำเนินงานของหน่วยงานสังกัดสวนอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้จึงขยายเป็นงานจัดการต้นน้ำ สมองแผนพัฒนาประเทศฉบับปัจจุบัน (ฉบับที่ 8) เน้นคนเป็นศูนย์กลางและให้ชุมชนมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ งานจัดการลุ่มน้ำจึงดำเนินการพัฒนาควบคู่กันไป ทั้งการพัฒนาฟื้นฟูพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารและการสร้างความตระหนักปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

พื้นที่ทำการศึกษาวิจัย เป็นพื้นที่รอยต่อของหน่วยงาน สังกัดสวนอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้ จำนวน 3 หน่วยงาน คือ หน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะงะ อำเภอแม่แจ่ม หน่วยจัดการต้นน้ำขุนวาง อำเภอแม่วาง และหน่วยจัดการต้นน้ำบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบหน่วยจัดการต้นน้ำ

หน่วยจัดการต้นน้ำมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบตามที่ ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ (2536) ได้กำหนดไว้ดังนี้

1. สำรวจและวิเคราะห์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร ทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม
2. วางแผนการจัดการพัฒนาและฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว
3. ดำเนินการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดระเบียบชุมชนบนพื้นที่สูงให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป
4. ทำการฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำที่ถูกทำลายไปแล้วให้คืนสภาพ และมีลักษณะทางนิเวศที่เหมาะสมต่อการเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร
5. ทำการสาธิตและส่งเสริมการทำเกษตรบนพื้นที่สูง โดยวิธีอนุรักษ์ดินและน้ำ และส่งเสริมการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูง
6. ทำการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบนพื้นที่สูงด้านต่าง ๆ รวมทั้งดำเนินการให้ความรู้และเสริมสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนบนพื้นที่สูงให้เล็งเห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ต้นน้ำ และมีส่วนร่วมในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรต้นน้ำ
7. ดำเนินการด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกฎหมายและมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ต้นน้ำ
8. ทำการควบคุม กำกับ ดูแล ให้คำแนะนำ และประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ และเอกชนที่เข้าทำประโยชน์บริเวณพื้นที่ต้นน้ำให้ดำเนินกิจกรรมด้านต่าง ๆ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพของต้นน้ำและสภาพแวดล้อมอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการควบคุมและป้องกันการพังทลายของดิน และการควบคุมมลภาวะอันเกิดจากการใช้สารเคมี ปุ๋ย และยากำจัดศัตรูพืช

4.3 บทสรุปบริบท

ในพื้นที่ทำการศึกษา ซึ่งสภาพภูมิประเทศประกอบด้วยสภาพพื้นที่สูงชัน มีที่ราบอยู่ตามหุบเขา มีสภาพเป็นต้นน้ำลำธารที่สำคัญที่เป็นแหล่งเกิดของลำน้ำย่อย เช่น ลำห้วยแม่แสบ ลำห้วยแม่สะงะหลองและห้วยแม่สะงะน้อย ซึ่งไหลลงลำน้ำแม่แจ่ม ห้วยแม่เตียน ซึ่งไหลลงลำน้ำแม่วางและลำน้ำทุกสายดังกล่าวไหลลงแม่น้ำปิง ซึ่งเป็นลำน้ำสำคัญของภาคเหนือสายหนึ่ง การที่มีชุมชนที่มีวิถีชีวิตทำกินส่วนใหญ่ภาคเกษตรมีผลต่อการใช้ประโยชน์พื้นที่ซึ่งมีความจำกัด ประกอบกับการขยายตัวของประชากรในสถานการณ์ปัจจุบัน จากชุมชน 14 กลุ่มบ้าน

เผ่าม้ง 7 กลุ่มบ้าน เผ่ากะเหรี่ยง 7 กลุ่มบ้าน มีผลต่อการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธารทั้งทางตรงและทางอ้อม

มนุษย์เป็นสาเหตุหลักในการก่อให้เกิดปัญหา การแก้ไขปัญหาก็ต้องเริ่มที่การให้ความรู้ที่ถูกต้องแท้จริงแก่มนุษย์ ในพื้นที่ทำการศึกษามีหน่วยงานราชการ, องค์กรเอกชน, และองค์กรชุมชนได้ร่วมกันดำเนินการจัดการ พัฒนา ส่งเสริม ร่วมกันแก้ไขปัญหาเพื่อรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธารประกอบด้วย ดิน น้ำ ป่าไม้ ให้มีการใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องและระมัดระวัง จะเห็นได้ว่าชุมชนหรือประชาชนในพื้นที่ที่มีความสำคัญ มีผลต่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร การให้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับปัจจุบัน (ฉบับที่ 8) และการส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งในพื้นที่ทำการศึกษามีแผนงานและงานของหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในกิจกรรมการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธารสอดคล้องทั้งนโยบายและสภาพความเป็นจริงของบริบทในพื้นที่